

Noordmans betreurt het dat het Reveil niet beter heeft doorgewerkt. "Dat de beweging van 1886 iets van een geestelijk Réveil zou hebben gehad, is ons nooit gebleken" (406). In een prachtig artikel (- toe te voegen aan de Reveil-literatuurlijst in D.N.K. 3, 14 - 18) over Willem de Clercq zegt Noordmans: "Vergeleken bij de adel der ziel van Groen van Prinsterer en Da Costa en De Clercq zijn de harten in onze kerkelijke partijenschappen ruw en werelds geworden. Had maar in plaats van de wereldse macht van ons politiek christendom, dat heel machtig is geworden, maar hoe langer hoe wereldser wordt, zich uitgebreid dat fijne gemoedsleven van de mannen van het Réveil. We zouden verder zijn in het Koninkrijk Gods, ofschoon misschien minder ver naar de wereld" (92 - 93).

Nog enkele opmerkingen betreffende de vorm. Wellicht kunnen deze dienst doen voor volgende delen. De annotaties zijn goed verzorgd, maar het is te betreuren dat ze in tweeën zijn geknipt, een deel onderaan de bladzijden, een deel achter de hoofdstukken. De argumentatie daarvoor is niet overtuigend. Ik geef de voorkeur aan een systeem waarbij alle noten onderaan de pagina's worden geplaatst. Niet alleen behoren ze bij de tekst, ook worden op deze manier onnauwkeurigheden beter vermeden (Sabatier heeft 53 noot b als voorletter: A., 74 noot 2: L. A.). Enkele vraagjes: Is Noordmans pas in 1898 te Utrecht gaan studeren (51 noot 1) - moet dit niet 1892 zijn? Op blz. 75 wordt gesproken over J. A. Neander - is hier niet A. Neander bedoeld? Noot 2 van blz. 495 vermeldt dat de Hervormde Broederschap "zowel orthodoxe [!] als ethische predikanten omvatte" - werkt daar de Kuyperiaanse polemiek tegen de "halven" nog éven door? Kan *a.w.* in citaten niet vervangen worden door de auteursachternaam met één centraal woord uit de reeds bekende titel? In het Naamregister - waar de 288 achter H. Pierson 228 moet zijn - is de naam De Savornin Lohman zowel bij de S als bij de L opgenomen: een uitstekend idee, maar waarom dit dan niet toegepast bij alle dubbele namen?

Tenslotte een suggestie. Herhaaldelijk wordt in noten vermeld dat een vindplaats onbekend is of dat nadere gegevens (bijvoorbeeld over een in manuscript bewaard gebleven lezing) ontbreken. Voor zulke zaken kan de redactie, als zij wil, terecht in een Documentatieblad als dit. Onder de abonnés zit veel deskundigheid en bereidwilligheid; de rubriek "Vraag en antwoord" functioneert.

Laat mij - na overleg met de heer G. W. Neven, redacteur van dit werk - enkele van deze bij de bewerking opengebleven vragen - waarbij ik mij beperk tot het terrein dat D.N.K. bestrijkt, de periode na 1795 - mogen doorgeven aan onze lezerskring.

- a. Wanneer vond de lezing van Noordmans uit zijn studententijd over "De bakermat van de christelijke kerk" plaats (51)?
- b. Waar is te vinden het getuigenis van Neander betreffende Schleiermacher: "Heden is de man gestorven, van wie één nieuwe era in de theologie dateert" (58)?
- c. Waar werd het referaat van Noordmans "Beslistheid" gehouden (86)?
- d. Van wanneer dateert de lezing van Noordmans "Willem de Clercq" (100)?
- e. Wat is de vindplaats van Hegels woord: "Man soll Vertrauen zur Vernunft fassen" (133)?